

اظهار نظر کارشناسی درباره:

«کلیات لایحه مقابله با انتشار محتوای خبری خلاف واقع در فضای مجازی»

سکینه خانعلی پور، سیدعلی محسنیان

مشخصات لایحه

دوره دوازدهم - سال دوم

شماره ثبت:

۳۲۷

شماره چاپ:

—

تاریخ چاپ:

—

دفتر مطالعات حقوقی
«گروه حقوق جزا»
دفتر مطالعات فرهنگ
و آموزش
«گروه رسانه و ارتباط
جمعی»

مشخصات گزارش

نوع گزارش:

- ☒ طرح / لایحه
☐ راهبردی
☐ نظارتی
☐ پیش‌نویس قانونی

شماره مسلسل:

۲۰۸۵۸

تاریخ انتشار:

۱۴۰۴/۵/۶

چکیده

ورود فناوری اطلاعات و ارتباطات و ایجاد فضای سایبر موجب شکل‌گیری فضایی در عرض فضای حقیقی شده است که هر کنش و واکنشی در آن فضا می‌تواند بر کیفیت زندگی انسان و مناسبات اجتماعی و امور حاکمیتی و امنیتی اثرگذار باشد. یکی از عرصه‌های مغتنم و البته پرچالش در این فضا، اطلاع‌رسانی و امکان چرخش آزاد اطلاعات است. با این حال، پویایی و این امکان می‌تواند به همراه آثار سوپی باشد. از این رو، این فضا و این عرصه نیازمند تنظیم‌گیری است. «لایحه مقابله با انتشار محتوای خبری خلاف واقع در فضای مجازی» به منظور تنظیم‌گری این عرصه و مبتنی بر مواد (۲) و (۳) مصوبه مورخ ۱۳۹۹/۱۰/۱۶ شورای عالی فضای مجازی راجع به «الزامات پیشگیری و مقابله با نشر اطلاعات اخبار و محتوای خبری خلاف واقع در فضای مجازی» به مجلس شورای اسلامی اعلام وصول شده است. در ادامه کلیات لایحه بررسی شده و جزییات مواد در گزارش تفصیلی ذکر خواهد شد.

بررسی کلیات لایحه

«لایحه مقابله با انتشار محتوای خبری خلاف واقع در فضای مجازی» بنا بر حکم ماده ۲ سند «الزامات پیشگیری و مقابله با نشر اطلاعات، اخبار و محتوای خبری خلاف واقع در فضای مجازی» تهیه شده است، انطباق مفاد آن با این سند و نیز سند «سیاست‌ها و اقدامات ساماندهی پیام‌رسان‌های اجتماعی» مصوب شورای عالی فضای مجازی ضرورت دارد. از این رو، لازم است مفاد لایحه همسو با این اسناد تنظیم شود. بررسی این لایحه (۲۲) ماده ای نشان می‌دهد که از دو قسمت اصلی تشکیل شده است. قسمت نخست (مواد ۱ الی ۱۱) مربوط به تعاریف، وظایف کنشگران و دستگاه‌های مختلف مرتبط با فضای مجازی است و قسمت دوم (مواد ۱۲ الی ۲۲) به جرم‌انگاری رفتارهای برهم‌زننده نظم این عرصه پرداخته است.

در قسمت نخست، ماده نخست بیانگر تعاریف و اصلاحات مندرج لایحه می‌باشد که در راستای هماهنگی با اسناد شورای عالی فضای مجازی نیاز است تعاریفی نظیر درگاه و سکوی نشر با این اسناد منطبق شود. در ماده دوم، دامنه شمول قانون مشخص شده است. ماده (۳) حقوق کنشگران عرصه فضای مجازی را متذکر شده و مواد (۴) و (۵) و (۱۱) وظایف و اقدامات لازم از سوی مدیر سکو و درگاه نشر را برشمرده است که در این مواد نیز لازم است اصلاحاتی به منظور تفکیک صحیح مسئولیت مدیرسکو و درگاه نشر صورت گیرد؛ زیرا، مفاد کنونی لایحه برخلاف تصریح حکم ماده ۲ سند «الزامات پیشگیری و مقابله با نشر اطلاعات، اخبار و محتوای خبری خلاف واقع در فضای مجازی» و تفکیک مسئولیت در مواد ۷ و ۸ این سند و نیز ماده ۶ و ۱۰ سند «سیاست‌ها و اقدامات ساماندهی پیام‌رسان‌های اجتماعی» مصوب شورای عالی فضای مجازی است.

مواد (۸)، (۹) و (۱۰) نیز وظایف وزارت ارشاد و فرهنگ اسلامی و سایر دستگاه‌ها را مشخص کرده است. این قسمت از لایحه در مقام تنظیم‌گری عرصه اطلاع رسانی و گردش اطلاعات و اخبار در فضای مجازی برآمده است و تعیین تکالیف و اقدامات لازم از سوی کنشگران حاکمیتی و خصوصی، می‌کوشد این مهم را به انجام رساند که در مجموع به نظر می‌رسد با توجه به خلأ قوانین، لازم است قانونگذار اقدامی انجام دهد و کلیت آن قابل پذیرش است. هرچند نیازمند اصلاحاتی است.

قسمت دوم این لایحه از ماده (۱۲) آغاز می‌شود و درصدد جرم‌انگاری اقسام و شقوق نشر اطلاعات خلاف واقع می‌باشد. تنظیم‌کنندگان لایحه در این قسمت کوشیده‌اند، از طریق جرم‌انگاری و تعیین کیفر از ابزار کیفری در تکمیل تنظیم‌گری قسمت نخست بهره برند. نکته شایان ذکر این است که در حال حاضر چند ماده در قوانین مختلف به منظور مبارزه با نشر اطلاعات خلاف واقع در فضای حقیقی و مجازی در مجموعه قوانین ایران به چشم می‌خورد که مقایسه آن مواد با مقررات پیش‌بینی شده در مواد (۱۲) الی (۱۸) لایحه بیانگر حکم نوین قابل توجهی نمی‌باشد.

توضیح آنکه، رفتارهایی نظیر نشر اکاذیب در مواد (۶۹۸) و (۷۴۶) قانون مجازات اسلامی - کتاب پنجم مجازات‌های تعزیری و بازدارنده، در هر دو فضای حقیقی و مجازی جرم‌انگاری شده است. به علاوه به موجب قانون جرایم رایانه‌ای، ظرفیت شناسایی محتواهای مجرمانه در اختیار «کارگروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه» قرار داده شده است و این ظرفیت می‌تواند در تعیین مصادیق محتواهای مجرمانه که در گذر زمان دستخوش تحولاتی می‌شود، کمک کننده باشد. افزون بر این، در حال حاضر چنانچه رفتار مجرمانه نشر اکاذیب از وسعت بالایی برخوردار باشد و آثار گسترده‌ای به همراه داشته باشد، مشمول ماده (۲۸۶) قانون مجازات اسلامی می‌شود. به موجب این ماده نشر اکاذیب در مواردی می‌تواند مشمول افساد فی الارض قرار گیرد که مجازات آن اعدام است. به استناد تبصره ماده مذکور، «هرگاه دادگاه از مجموع ادله و شواهد قصد اخلاص گسترده در نظم عمومی، ایجاد ناامنی، ایراد خسارت عمده یا اشاعه فساد یا فحشا در حد وسیع یا علم به مؤثر بودن اقدامات انجام شده را احراز نکند و جرم ارتكابی مشمول مجازات قانونی دیگری نباشد، با توجه به میزان نتایج زیانبار جرم، مرتکب به حبس تعزیری درجه پنج یا شش محکوم می‌شود».

بنابراین، جرم نشر اکاذیب در حال حاضر با توجه به رفتار ارتكابی و آثار و نتایجی که برجای می‌گذارد، مشمول احکام متعددی است که به تناسب برای آنها کیفر در نظر گرفته شده است و نیازی به جرم‌انگاری نوینی در این حوزه وجود ندارد و احکام قسمت دوم این لایحه با توجه به وجود قوانین پیش‌گفته تنها موجب تورم قوانین کیفری و تشتت در صدور آرا خواهد شد. به ویژه آنکه قوانین فعلی به منظور ایجاد بازدارندگی همین اختیارات را به مقام قضایی داده است شاید بتوان گفت صرفاً در خصوص صاحبان سکوها ممکن است خلاهایی وجود داشته باشد که قابل رفع است؛ هرچند برخی معتقدند با وجود کارگروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه در آنجا نیز مشکلی وجود ندارد. اما، در خصوص سایر مواد و مساله منتشرکنندگان محتوای کذب قوانین فعلی کفایت لازم را دارد. از این رو، مواد (۱۲) تا (۲۲) این لایحه قابل پذیرش نمی‌باشد.

جمع‌بندی

با توجه به توضیحات مذکور، قسمت اول لایحه از ماده (۱) الی (۱۱) با اعمال اصلاحاتی قابل پذیرش است. اما قسمت دوم آن از ماده (۱۲) الی (۲۲) به دلیل وجود قوانین متعدد در این حوزه و امکان پوشش تمامی رفتارهای مدنظر تنظیم‌کنندگان لایحه، تنها موجب تورم قوانین کیفری خواهد بود و علاوه بر اینکه با سیاستهای کلی قانونگذاری در تعارض است، گام مفیدی در تقویت نظام کیفری محسوب نمی‌شود. به علاوه، تعریف مسئولیت‌های شفاف برای سکوها و وضع الزامات عملیاتی (مانند شفاف‌سازی الگوریتم‌ها، ایجاد سازوکارهای گزارش‌دهی کاربران و هیئت‌های نظارت مستقل) بسیار مؤثرتر از برخورد کیفری است. از این جهت قابل پذیرش نیست و قوانین فعلی کفایت لازم را دارد.

با وجود اشکالات جدی که در مفاد قسمت حقوقی کیفری لایحه پیشنهادی وجود دارد کلیات آن مورد تأیید می‌باشد.

گزیده سیاستی

لایحه مقابله با انتشار محتوای خبری خلاف واقع در فضای مجازی» دارای دو بخش قابل توجه می‌باشد. بخش اول راجع به تنظیم‌گری فضای مجازی و دیگری راجع به مقررات کیفری این حوزه است. با وجود اشکالات جدی که در بخش مقررات کیفری لایحه پیشنهادی وجود دارد کلیات آن مورد تأیید می‌باشد و جزئیات لایحه نیازمند اصلاحات قابل توجه است.